

Eerlijke Heerlijkheid duurt het langst

door Jan van Helvoirt

De regeerders van Hilvarenbeek hebben vaak getracht de hen van hogerhand opgelegde belastingen niet te hoeven betalen. Of althans in aanmerking te komen voor een forse vermindering van hun financiële verplichtingen. In 1798 werd een brief opgesteld waarin *den droevigen toestand deser gemeente en d'onmogelijkheid van d'achterstallige verpondingen en gemene middelen* beschreven werd. Men wilde een gedeeltelijke remissie op de verpondingen (belasting op onroerend goed) die achterstallig waren. En van het restant zou men graag met *assignaten* betalen. Hilvarenbeek kreeg op de verponding van 1797 *een ordinair remis* van f 125,-. In Esbeek b.v. werd belastingverlaging verleend aan:

Willem Bogers	f 2:0:0
Peter Lambert Princen	f 2:19:5
Jan Adam de Bie	f 2:7:7
Paulus van Laarhoven	f 2:10:0

In totaal kon men in Hilvarenbeek f 109:12:3 in mindering brengen en moest men dus nog voor f 15:7:13 een bestemming zoeken.

Als argument voor de zoveelste historische klaagzang gaf men aan dat *zedert die tijd honderd huizen zijn weggeraakt, en in het laatste afgelopen jaar zeer weinig graan heeft geweest.*¹ Men deed er nog maar een schepje bovenop door te melden dat er *bijna geen gras of ander voedsel voor het hoornvee was, waardoor wel 60 beesten (niet door veepest!) maar door louteren honger vergaan en gestorven zijn.* Wat betreft de hierboven vermelde huizen moet gezegd worden dat die opmerking wat overdreven was. Akkoord, de brand van 3 oktober 1792 legde 27 huizen, 11 schuren en een heleboel stallen in de as met een totale schade van f 37.277,-.

Overigens kon men toen op 6 maart 1800 nog niet vermoeden dat Hilvarenbeek nog een 'weerramp' te wachten zou staan. In het najaar raasde een zware novemberstorm over Hilvarenbeek. Men deed een verzoek naar Den Bosch om voor 120 ducaten *Surcheance* te krijgen *te meer daar het Orcaan laatstleden zondag meer dan 30 huizen, schuren en verdere gebouwen heeft vernield en verbrijzeld.*²

Het tweede argument 'het sterven van vee vanwege het gebrek aan voedsel' is wel van belang. De zomer van 1794 was namelijk heet *mitsgaders door de sterken en aanhoudende droogte weynig voedsel zoo voor vee als menschen te bekomen is.*³

Toch wegen deze twee argumenten om het luttele bedrag van f 125-0-0 van 1798 te verminderen niet op tegen het gigantische bedrag dat Hilvarenbeek in datzelfde jaar van het Franse leger mocht incasseren: f 15.243-6-12. Dat was op 28 oktober 1798 en mocht verdeeld worden over zowat alle inwoners.

De oorlogskosten waren f 15.409-0-11. Het bleek dat president De Lang nog f 154-9-10 gebeurd had. Een eenvoudig rekensommetje leert ons, en dat vinden we ook in het archief, dat f 12-4-5 door *den municipaliteit meerder zou zijn uitgegeven.*⁴

Esbeek telde op 14 juli 1798 361 zielen. In datzelfde Esbeek beurde men in totaal f 2356,- Per inwoner is dat f 6,50. Daar kon je toen 5 manshemden of 400 mutsert of 40 pond spek voor kopen!

¹ Hilvarenbeek O.A.A. 104, 6 maart 1800, f 280.

² Hilvarenbeek O.A.A. 105, 13 november 1800, f 31.

³ Hilvarenbeek O.A.A. 103, 24 juli 1794, f 156.

⁴ Hilvarenbeek O.A.A. 1340. 'Memorie van opgaav gedaan door de Ingesetenen'.

Met dank aan de Fransen

Uit de opgaven van de schade van de inwoners van de Heerlijkheid blijkt dat ze alles in het werk gesteld hebben om maar te beuren! Met open armen en open beurzen werden de Fransen in Beek ontvangen....op 27 augustus 1794.

Laten we niet letten op Jan Jacob van Gestel. Hij beurde f 4,- *voor mijn ingeslagen glaazen*. Ja, een ongelukje kon altijd gebeuren.

Zoals Arnoldus de Messemaaker overkwam: *gaande over het veld onnoezel door de fransche jaagers deerlijk gekapt en doorwond en alzo omtrent drie jaaren daar mede gelegen.*⁵ Zijn vrouw, Johanna Maria van Gestel, net voor de uitbetaling werd zij weduwe, kon voor het *oppassen dag ende nagt* wel f 261,- beuren!

De Fransen legden de bevolking geen strobreed in de weg.

Integendeel: Johanna kon voor *hooy, graan en strooy* ook nog f 22-10-0 opstrijken. Jan Wouter Bruurs uit Esbeek durfde zelfs te reppen over *hetgene door de rampe vanden orlogh is beschadigt soo an boter spek en vet*. Boer Bruurs verkocht gewoon landbouwproducten en beurde een mooi afgerond getal: f 25,-.

Moesten de regeerders van Hilvarenbeek klagen dat de belasting te hoog was en i.v.m. de slechte oogst f 125,- in mindering laten brengen?

Bij Cornelis Melis 'plunderde' men 20 vat *betrassen alias aardappelen*. Jan Vingerhoets had nog *een stuck gerookt runsvlees en zuutemelk*. Enige tijd later was deze timmerman bereid in 11½ dag in de Beekse kerk *tot het opruymen der Banken en maaken van kribben voor de aankomende franse paarde*.

Peter de Groot probeerde zo goed en zo kwaad als hij kon op papier te krijgen wat hem was 'ontnomen': *5 duyzend hoey en nog een kaaer stroei en nog een kaaer brand en besadigt voor 3 tecaaten in huis meubels en andere goederen*.

Bij Stephanus van Erck leek het wel oorlog! Men had behalve *4 neij hoefeijzers, een ou hamer en gereschap van de smees, nog hondert berkeboomen afgekaapt*. Toch was hij even later bereid om voor f 15-1-0 enige paarden te beslaan. Ook repareerde hij enkele broodwagens aan de dijk naar Rovert, vanwaar de Fransen binnen gewandeld waren.

Letterlijk afgebrand was Jan Trompen: *door de Rampe van den oorlog en door de fransche troepen afgestockt en verlooren schuer en stal*.

Bij de wed. Abraham Stevens tot slot leek het wel 'marktdag'. Gigantische hoeveelheden voedsel werden ingeslagen *door de fransche troupen der Grootte Armee*.

30 manden peen

24 vat haver

500 sluytkoolen en savoyen

2 loopensaet boekwijt

8 brooden

4 karren strooy

1000 droogen mutsaart

1000 boonstaaken en ertrijjs

De duiven en 6 hoenders werden ook nog meegegeven. Op de rekening kwam bovendien f 1,- *in gelt* voor. Dat zal toch niet de fooi geweest zijn!

⁵ No. 1 van de genoemde lijst.

Vieze varkens worden niet vet

Tot slot moest *het varke uyt de koi* ook afscheid nemen. En daar was men in die tijd toch heel erg zuinig op. Het had een dagwaarde van f 30-0-0. Uit een resolutie van 1735 blijkt dat *weegens het geslagt twee stuivers van iederen gulden vant getauxeerde en aangebrachte* betaald dient te worden.⁶ Zou de wed. van Abraham Stevens die belasting van 30 stuivers op hun varken afgerekend hebben?

De kinderen van Peter Fabrie in elk geval zeker niet. Zij hadden geweigerd hun varken te laten taxeren, *voorgevende 't selve te hebben vercocht*.⁷ De taxateur was met de vorster teruggekomen om te komen inspecteren. Men gaf hen te kennen wel een varken te hebben, maar *dat de Regenten daar niet aan gelegen lag dat sij het nog wel een jaar of twee konden houden*.

Dirk Rosen, Cornelis Havermans en Jan Vingerhoets hadden in Lage Mierde varkens geslacht en hier, in het gehucht Dun onder Esbeek te Hilvarenbeek, ingebracht. Men had het niet 'aangegeven' en zodoende geen belasting betaald. Het betrof hier o.a. een hoeveelheid spek. De vrouwen van de overtreders bekenden de zaak en ook de jonge Willem Havermans viel door de mand.⁸

Een ingestelde commissie ging op onderzoek uit en vond het spek bij Cornelis Havermans. Nu is daar de pittoreske uitspanning 'De Bockenrijder' ingericht waar men, gedeeltelijk in het zwart, nog steeds spek-uitsmijters bakt. De dorpsadvocaat T. Santvoort werd geadviseerd hoe dit belasting-technisch afgehandeld moest worden!

Soms was een administratieve blunder de oorzaak van een kleinere belastingopbrengst. In het verpondingsboek van 1785 wordt Hendrik Hakkens op het Hoogeind aangeslagen voor onroerend goedbelasting ter somma van f 35-12-8. Er komen twee percelen voor, *haar moeders erff (f 2-16-7) en 'tland opde Craanmeer (1-7-6)*, waarvan Hakkens *segd dat hij dit parciel niet heeft!* Men besluit deze f 4-3-13 niet door deze Esbeekse boer te laten betalen en zolang de nieuwe verponding niet ingevoerd wordt geniet iemand dus een klein belasting-voordeel.⁹ Opzet in het spel?

Dat gold zeker niet voor Jan de Graaf uit Hilvarenbeek. Op 14 april 1798 werd hij gepensioneerd uit de Beekse belastingcenten. En terecht. De 26 jarige gewezen ruiter onder de rijdende artillerie was gewond geraakt: *vermits zijn gebrek is, van maar een hand en een oog te hebben, onbekwaam is, om den landen te kunnen dienen*.¹⁰

Keren we nog een keer terug naar *die ordinaire remis* van f 125,-. Dat was ook exact het bedrag dat opeens te voorschijn kwam en waarvan men niet wist waar het thuis hoorde. In het voorjaar van 1892 werd in *de kist met de drie sloten ten raadhuize* f 125,- gevonden. Hoewel men niet wist dat het 'arme gelden' waren, werden ze toch aan de armmeester gegeven.¹¹

Eerlijkheid duurt het langst!

Dat moet ook Nicolaas Danys gedacht hebben op 7 februari 1787. Hij was dienaar van de justitie in Hilvarenbeek. Toen hij de gedetineerde Abraham Jonas een routine-bezoek bracht in de gevangenis, werd hem door de gevangen genomen jood 50 ducaten gepresenteerd: *door hem een vijl of ander instrument te besorgen waardoor hij sig van syne boeyen konde ontdoen*.¹² Hij, en ook wachter Cornelis Philipse die hetzelfde kreeg aangeboden, weigerde op dit laakbare voorstel in te gaan. Brave burgers!

⁶ No. 17 van de lijst.

⁷ Hilvarenbeek O.A.A. 98, 16 oktober 1735, f 90.

⁸ Hilvarenbeek O.A.A. 100, 18 december 1780, f 245.

⁹ Hilvarenbeek O.A.A. 520. Quohier of legger der verpondingen over Esbeek en Dun in den jaare 1785.

¹⁰ Hilvarenbeek O.A.A. 104, 14 april 1798, f 129.

¹¹ Hilvarenbeek Secretariaat no. 1472, 25 februari 1892.

¹² Hilvarenbeek O.A.A. 102, f 111.

Verduistering legaat

Dat moet ook gezegd worden van Cathalijn Aerts van den Venne die getrouwd was met Andries Michielssen van den Nieuwenhuysen die in Hilvarenbeek in de Koestraat woonde.¹³

Zij had in 1681 het *testament of fondatie der goederen aenden huysarmen van Hilvarenbeek gemaakt*. Op 1 september 1745 schrijft Paulus Keuchenius, predikant in Hilvarenbeek en Diessen, een brief aan de Edele Moogende Heeren Raaden Van Staaten der Vereenigde Nederlanden.¹⁴

Hij verhaalt *dat door hem, na veele moeytens, in den jaare 1741 ontdekt was een considerabel legaat dat aan den Huysarmen van Hilvarenbeek gemaakt was, dog door Roomse was verduisterd en niet zonder kennisse van den Roomse pastoor geadministreert en buijten twijffel ad juos usus geconverteert tot aanmerkelijke vervreemding en nadeel vanden armen van Hilvarenbeek, tegen de uytdrukkelijke wil van de testatrice.*

De intresten van het kapitaal bedroegen jaarlijks f 38-10-0. Keuchenius schrijft verder dat de *intresten meer als 700 Gl ten agteren zijn bij continuatie door de konstenarijen van het pausdom blijft gefrustreert.*

Vervolgens vroeg hij in 's-Hertogenbosch hulp om *dergelijke verduysterde kerke of arme saaken waarvan gegronde suspitien, behoort, en nog meer schuylen mogt, op te zoeken.*

In het Hilvarenbeekse archief wordt nog het boekje van Niclaes Naaykens bewaard. Hij hield *den ontfanck van de fondatie van Cathelijn vande Ven van het jaar 1715 af bij*. Daarin lezen we: *Daneel van Poppel gelt jaerlijckx aen de fondatie wegens een obligatie van hondert gulden*. Op 16 december 1721 rekende Daneel af met *63 pont verkens vlees aen twee stuyvers en vijf duyten het pont.*

Peter Corstiaen Jan Aerts, momber van de innocenten zoon van Jan Adriaen de Wit, moest in 1721 nog 4 gulden betalen *van een iaer huer van de twee koeij die hij in het iaer 1721 heeft gehat op huer aen de selve fondatie.*¹⁵ Verder lagen er nog obligaties in Udenhout, Haghorst en Riel.

In een tweede brief in 1745 benadrukte Keuchenius de noodzakelijkheid te onderzoeken *dat er mogelijk wel meer van die natuur wierden verborgen gehouden.*¹⁶

Daarom werden een paar punten afgesproken:

1. er moet administratie gedaan worden van bewijzen en rekeningen *van haere clandestine administratie* tot heden toe;
2. onder ede laten verklaren dat men geen andere rente- of transportbrieven achter heeft gehouden;
3. de Roomse pastoor, die in de administratie deel of kennis had, onder ede laten verklaren wat hij van de zaak wist (meteen duidelijk is dat de pastoor handelde ten overstaan van de bloedverwanten van de fundatrice!);
4. voortaan zullen de jaarlijkse renten *onder opsigt van de predicant en gereformeerde scheepenen door den ordinairen armmeester van Hilvarenbeek mogen geadministreert worden.*

Vervolgens wakkerde Keuchenius de haat tussen protestanten en katholieken nog wat aan, door fijntjes op te merken dat hij nog een ander kapitaal van f 600,- ontdekt had, *dat op zeker dorp stond*, en ook afkomstig was van diezelfde katholieke familie en dateerde van 15 maart 1693.

¹³ L.W.F. Adriaenssen. Non omnia possumus omnes. Genealogie van het geslacht Van den Nieuwenhuysen, 's-Hertogenbosch 1988, pag. 62.

¹⁴ Gedeponoord archief Cathelijn van de Ven.

¹⁵ Ontfanck van de fondatie.

¹⁶ Brief van 8 juni 1745.

Andries van den Nieuwenhuysen was zelf roeddrager (deurwaarder) van het Beekse kapittel en deken van het Sacraments-gilde!

De intrest werd ontvangen bij een roomse pastoor: *dog in het kort geschooten ten huysse van de pastoor, dog gequiteert niet bij den selven pastoor, maar bij een Roomse welhebbende ingezetene.* Bij informatie door Keuchenius bleek dat dat dorp, Lage Mierde, nooit intresten gebeurd had en dat het bedrag niet bekend was.¹⁷ Toch was die genoemde inwoner wel voor die kerk regent geweest!!

Tot slot kon men alleen maar hopen dat door het werk van de predikant *nog veel dergelijke oogmerken en ondernemingen uyt het duistere in het licht mag komen.* Deze zuinige predikant zou evenwel nog even geduld moeten hebben vooraleer iemand uit Esbeek de stoute schoenen zou aantrekken!

Onbetaalde rekeningen Esbeekse pastoor

In de voetsporen van de predikant tredend en teruggaand naar de nog vrij jonge Esbeekse parochie aan het begin van deze eeuw, komt al speurend aan het licht dat de parochie in zijn kinderschoenen reeds failliet verklaard had kunnen worden!

Dat het niet zover is gekomen was mede te danken aan de stichter van de Esbeekse parochie pastoor Jurgens, die na enkele jaren zijn 'standplaats' Esbeek verruild had voor de parochie van Hilvarenbeek. Zijn opvolger pastoor H. van de Ven bleek een enorm gat in zijn hand te hebben.

Wat was het geval. Op 26 augustus 1903 was de Zeer Eerwaarde Heer Henricus Waltherus Franciscus van Dijk was in Haaren op retraite op het groot seminarie. Blijkbaar was de stilzwijgende overpeinzing en terugtrekking uit het dagelijkse leven met het oog op bezinning en boetedoening te veel van het goede, want 's morgens lag de Esbeekse pastoor dood op bed. Toch had hij twee jaar eerder, september 1901, de broederschap van de H. Cornelius opgericht. En die zorgde toch dat *eenieder bevrijd bleef van beroerte alsmede bescherming tegen een schielijken en onvoorziene dood!*

Met de drommen pelgrims kwamen er ook behoorlijke geldstromen Esbeek binnen. En die werden netjes apart gehouden en ondergebracht in een Cornelius- of *geheime fonds!*

Pastoor Jurgens had een goed renderende parochie achtergelaten.....aan een in zijn ogen kwistig met geld strooiende opvolger!

Op 17 september van het fatale jaar, drie weken na de dood van pastoor Van Dijk, telde de notaris op de pastorie 19 gulden en 18 en een halve cent. Deze pastoor Van Dijk had ten behoeve van de kerk een last van f 2500,- en beleende effecten ter waarde van f 3000,-¹⁸

Voor openstaande rekeningen werd genoteerd:

-wijnhandel Bijvoet te Tilburg	f 1203,70
-wijnhandel Raaijmaker te Stratum	f 140,--
-wijnhandel Van Kol te Eindhoven	f 1794,48
-wijnhandel wed. de Wijs te 's-Hertogenbosch	f 653,85
-wijnhandel Boex te Eindhoven	f 388,55
-schuldvordering van bovenstaande	f 2000,--

Verder waren er nog rekeningen courant met een nadelig saldo van f 1000,-- en een groot aantal onbetaalde rekeningen van de Hilvarenbeekse middenstand.

Tot slot werd geconstateerd dat er achterstallige dienstbode-lonen waren, alsmede enkele belasting vorderingen.De totale waarde van de voorradige goederen bedroeg f 4109,80.

¹⁷ Brief 16 juli 1745.

¹⁸ Hilvarenbeek Notarieel Archief 17-9-1903.

Hieronder waren een voorraad wijn begrepen van f 1650,-- in de kelder en een ledikant met troonhemel van f 70,-- op de bisschopskamer.

De Tilburgse wollenstoffenfabrikant Bernard van Dijk, ook wel *grossier in manufacturen* genoemd, was een broer van de overleden pastoor en enige erfgenaam. Hij wilde de 'negatieve erfenis' aanvaarden om zijn broer niet te schande te brengen en leende bij de Geldersche Bank het bewuste bedrag waarvoor Frans van Roessel borg zou staan.¹⁹ Maar Bernardus van Dijk kreeg problemen met de rente en aflossing.

Via een briefwisseling tussen de toenmalige mgr. Van de Ven en -jawel- pastoor Jurgens werd er aan een oplossing gewerkt. Via een gift van f 1000,- en een kwijtschelding van f 1500,- werd bovendien een oud grensconflict opgelost: het Hoog Spul dat Jurgens met alle geweld bij parochie Esbeek wilde hebben werd nu gewillig in zijn inmiddels 'Beekse schoot' geworpen!

Wat nog niet opgelost is, is de obligatie ter waarde van f 5000,-, die na de dood van de pastoor in 1903 uit de parochiekas van Esbeek verdwenen bleek te zijn.

Volgens bisschop Van de Ven was de pastoor 'een tamelijk lichtzinnig man'. Of om te citeren uit de bewuste Franse brief: *un homme assez leger*.²⁰

Dat laatste mag helaas ook gezegd worden van de huidige burgemeester van de nieuwe gemeente Hilvarenbeek die onlangs over de hartgrondige hoofden van de eerlijke hardwerkende inwoners een smakelijk nostalgisch historisch sausje dorst te gieten door het allitererend, hartverscheurend en bombastisch *Hartveroverende Heerlijkheit* te noemen!

Was 'Eerlijke Heerlijkheit' met een groot vraagteken niet rechtschapener en minder lichtzinnig geweest?

¹⁹ J. van Gils, "De parochie Esbeek", J. van Helvoirt (red.)
Esbeek niet van gisteren, 1989. pag. 186.

²⁰ Brief van 5 maart 1903 van mgr. Van de Ven aan een 'excellence'.